

Zoran Lakić
CANU
Nikšić

DOPRINOS SRPSKIH ISTORIČARA B i H RAZVOJU ISTORIOGRAFIJE POSLIJE 1945. GODINE

Istoriografija u BiH je mlada naučna disciplina. Posebno se to odnosi na vrijeme poslije završetka II svjetskog rata. Mnogo su brojnija istoriografska djela stranih, nego domaćih autora. Razlozi takvog stanja su višestruki. U traganju za njima dolazimo do saznanja da živimo u vrijeme apsurdna, koje je negativno uticalo na stanje istoriografije. Jedino što je pozitivno i što je najveći apsurd je da smo upravo tada ostvarili zapažene rezultate i na planu istoriografije. Prema mojim istraživanjima prosto je nevjerojatno koliki je broj istoričara BiH koji su ostavili duboki trag u srpskoj istoriografiji. Prema podacima koje sam našao u Enciklopediji srpske istoriografije - njihov broj je oko 80. Pri tome nismo uzimali u obzir - sadašnji nastavnički kadar na Filozofskom fakultetu. Pogledajte ta imena: Milutinović Sima Sarajlija, Ćorović Vladimir, Ćubrilović Vasa, Đurđev Branislav, Dedijer Vladimir, Ćirković Sima, Milorad Ekmečić i još njih mnogo. Navedene podatke o njihovom broju - treba nadopuniti bibliografskim jedinicama iz knjige Istorijska nauka o Bosni i Hercegovini u razdoblju 1990-2000, koju je objavila Akademija nauka BiH 2003. godine. I posebno upotpuniti novim podacima - iz knjige Suzane Srndović - Građa za bibliografiju radova o Hercegovini (Beograd, 2000), u kojoj je prikupljeno i obrađeno blizu 3.500 bibliografskih jedinica! Reći ću da ni to nije sve. Moj kolega prof. dr Zdravko Antonić objavio je 1995. godine u izdanju Službenog lista Beograd knjigu Srpski pisci i naučnici o BiH sa predgovorom akademika Milorada Ekmečića. I tamo su obuhvaćena važna imena: Vlatko Bogićević - Bosna i Hercegovina - srpske su zemlje po krvi i po jeziku (Mostar 1908); Petar Kočić - Agrarno pitanje i porezi pod Turcima; dr Ivo Andrić - Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine; Radovan Samardžić - Bosna i Hercegovina u XVIII vijeku; Jovan Cvijić - Aneksija Bosne i Hercegovine i srpski problem, Beograd 1921.; dr Nada Tomović - Srpsko pitanje u aneksionoj krizi. Naravno - ni to nije sve. Ovom pregledu nedostaju važni podaci iz literature naših autora u inostranstvu, koja smo do skoro neopravdano nazivali "emigrantskom literaturom". Spisak autora mora se nadopuniti mladim istraživačima koji stasavaju radeći na magistarskim ili doktorskim tezama.

Prvo pitanje za obradu i analizu je otkuda toliki broj stvaralaca, ako se zna da je u nauku i naučnoistraživački rad - ipak malo ulagano. Odmah nakon oslobođenja 1945. godine nauka i kultura u ukupnom broju zaposlenih u BiH

iznosi 9,1%. Društveni proizvod po stanovniku u BiH iznosio je 1955. - 0,40, a 1988 - čak - 0,10, mnogo manje od jugoslovenskog prosjeka. To kažu statistički podaci. Stanje se ni sada nije popravilo. Evropa ulaže napore za unapređivanje nauke - 3%. Slovenija je daleko ispred BiH sa 1,5%, U Hrvatskoj ima oko 7.500 doktora nauka, koji su, uglavnom, stariji od 53 godine starosti. Ulaganje u nauku je više stotina puta manje od preporuke Evropske unije. Itd. itd. Ovo su, naravno, samo nagovještaji stanja, što treba izučiti. Treba izučiti i koliko zaostajemo u razvoju zbog tako malog ulaganja u nauku. Nesporno je da je znanje resurs nad resursima. Oni koji su to prije prepoznali - daleko su ispred nas.

No vratimo se osnovnoj temi rasprave.

Sva navedena imena naslanjaju se na bogatu tradiciju, kako zapaža Jovan Cvijić: "Svi se mi penjemo jedni - na ramenima drugih". Tako dolazimo do novog apsurd. Mnogi od navedenih autora - udarali su temelje moderne historiografije na širim jugoslovenskim prostorima. Bilo ih je u svim univerzitetskim i naučnim centrima prethodne Jugoslavije, najviše u Beogradu, koji je prednjačio nad svima ostalim - kada je u pitanju poslijeratni razvoj historiografije. Svi oni su se bavili značajnim pitanjima i temama naše historiografije. Navešću selektivno samo najmarkantnije teme i najznačajnija djela; redom kako su hronološki nastajala. Ipak radi kasnijih analiza podijelićemo ih u nekoliko grupa, kako bi se imao lakši pregled i bolji uvid. Prije toga, međutim, otvorićemo najslabije pitanje historiografije - da li su i do koje meje - naučno riješena sva pitanja koja su navedeni autori tretirali u svojim djelima. To je, naravno, i najteži dio posla, s obzirom na nesporno saznanje da je naučna historiografija - uvijek i svuda pod velikim pritiskom politike. Opravdano se strahuje da smo za mnoge tretirane teme, ipak, samo na početku, kako to primjećuje i akademik Milorad Ekmečić - ponovo se moraju obrađivati "sve ranije uzorane ledine". I zapaža: "Poreklo sukoba seže duboko u srednji vek i vidi se u nepomirljivosti posebnih teorija i kultura", jer kao da ulazimo u vrijeme kada istorija "nikada nikome ništa nije dokazala" - kako rezignirano zaključuje svoju riječ akademik Milorad Ekmečić u predgovoru knjige Zdravka Antonića - Srpski pisci i naučnici o Bosni i Hercegovini, Beograd 1995.

U prvu grupu uvrstio sam radove koji se tiču istorije Bosne i Hercegovine. I ovdje je u pitanju selektivan izbor:

- Teritorijalni razvoj bosanske države u srednjem veku (VI. Ćorović);
- Istorija srednjovjekovne bosanske države (Beograd - 1964);
- Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni (Sarajevo - 1961);
- Bosanski pašaluk - postanak i upravna podjela (Beograd - 1956);
- Srpska pravoslavna država pod Turcima (Beograd - 1960);
- Poreklo muslimanskog plemstva u Bosni i Hercegovini (Sarajevo 1935);
- Istorija Bosne (Beograd - 1940);

Bosna i Hercegovina (Sarajevo - 1925);
Narodni ustanci u Bosni i Hercegovini
Seljačke bune u Bosni u 17. i 18. stoljeću (Sarajevo - 1966);
Ustanak u Hercegovini 1852-1862, Beograd;
Stanje raje u Bosni i Hercegovini pred ustanak 1875-1878, Sarajevo - 1950;
Ustanak u Bosni 1875-1878. (Sarajevo - 1960);
Bosanski ustanak 1875-1878. (Beograd - 1929);
Agrarni odnosi u Bosni i Hercegovini 1878-1918. (Sarajevo - 1969);
Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882-1903. (Sarajevo - 1982);
Hercegovina i Hercegovci
Enciklopedija islama i Enciklopedija Jugoslavije;
Ustanak u Hercegovini 1941. (Beograd - 1966);
Izbjeglištvo u Bosni i Hercegovini 1941-1945. (Beograd - 1977).
Dругу grupu istorijskih tema čine djela istih ili drugih autora u kojima su tretirani istorijski procesi sa šireg - jugoslovenskog prostora. I njih ćemo navesti u vrlo selektivnom izboru. Dakle:
Jugoslovenske zemlje pod turskom vladavinom (1962);
Sarajevski atentat - pisma i saopštenja (Sarajevo - 1965);
Jugoslavija od Versaja do Pariza (Beograd - 1947);
Naučnici Srbije i stvaranje jugoslovenske države 1914-1920. (Beograd - 1986);
Istorija Jugoslavije (1933);
Stvaranje Jugoslavije 1790-1918. (Beograd - 1989);
Istraživanje vojnog faktora u jugoslovenskoj historiografiji (Beograd - 1986);
Problemi ekonomske integracije Jugoslavije 1918-1941. (Beograd - 1993);
Pokušaj pisanja jugoslovenske enciklopedije tokom Prvog svjetskog rata (1982);
Dobrovoljačka vojska Jugoslavije (Sarajevo - 1979).
Istorija Jugoslavije Vladimira Čorovića, objavljena 1933. godine i danas je osnova za razumijevanje istorijskih procesa koji su doveli do njenog stvaranja 1918. godine. Zato se i ponovo pojavila kao šestotomno ilustrovano izdanje - da bude nesavladiva brana protivu političkog preokrojanja istorije i istorijske faktografije.
U treću grupu svrstao sam radove autora sa ovih prostora koji pišu o istorijskim procesima u susjedstvu. U ovoj grupaciji dominiraju radovi iz istorije srpskog naroda i Srbije, ali ima i tema iz istorije Hrvatske, Crne Gore, Albanije. Interesantno je napomenuti da - nisam naišao na djela u kojima se tretira istorija Slovenije i Makedonije, što, naravno, ne znači da ih i nema. Slijedeći istu metodologiju navešću ona najznačajnija:
Pogledi Vase Čubrilovića na srpsku istoriju XIX i XX veka (Beograd - 1992);

Istorija srpskog naroda (Beograd);
Istorija političke misli u Srbiji XIX veka (Beograd - 1958);
Prvi balkanski rat
Drugi balkanski rat 1913. (Beograd - 1968);
Crnogorska inteligencija do 1918. (Titograd - 1988);
Politička prošlost Hrvata (Beograd - 1939);
Arbanaški ustanci 1912. (Beograd - 1975);
Jugoslovensko-albanski odnosi 1939-1948. (Beograd - 1949).

U posebnu grupu svrstao sam teme mnogo šireg tematskog sadržaja. I sa ovim temama uspješno su se bavili historičari, upravo, sa ovih prostora, što na određen način govori da je lokalna historiografija skladno participirala u evropskoj, pa i svjetskoj historiografiji. To je i najveći kompliment za dosadašnja historiografska ostvarenja. I u ovom posljednjem bloku primijenimo dosadašnu metodologiju. Dakle opet ću vam staviti na uvid vrlo suženi izbor historiografskih djela:

Politički uzroci seoba na Balkanu (Beograd - 1930);
Sile Atante i SAD prema Bugarskoj 1915-1918. (Vranje - 1990);
Prvi svjetski rat 1914. (Beograd - 1962);
Osnova građanske diktature u Evropi između dva svjetska rata (Sarajevo - 1965);
Izgubljena bitka J.V. Staljina (Beograd - 1969);
Dokumenti 1948, knj. 1-3 (Beograd - 1979).

Za kraj sam odabrao kapitalno djelo jugoslovenske historiografije, što uistinu jeste istočno pitanje, ili trilogija o istočnom pitanju, autora Vasilja Popovića, Vase Čubrilovića i Milorada Ekmečića. Svaki od njih je obilježio svoje vrijeme voluminoznim djelom kapitalnog historiografskog značaja. Iako su pisali o istoj istorijskoj temi oni su je objektivno nastavljali produbljenim istraživanjima. Svaki od njih bio je i profesor i student onom prethodnom, što govori koliko je bitan kontinuitet istraživačkog rada, makar to bilo na istim temama. Primjer za pouku - zato sam i želio da sa njima završim spisak historičara iz Bosne i Hercegovine koji su dali doprinos srpskoj historiografiji.

Teme njihovog naučnog interesovanja nisu bile lokalne; imale su mnogo širi značaj. Ne zadržavaju se samo na srpskom i jugoslovenskom. Idu dalje i od balkanskog, kao šireg regionalnog. Tako su uvodili našu historiografiju u šire - evropske tokove. Uostalom, takva je i naša istorija o kojoj su pisali. Uvijek, pa i sada. Dejtonski sporazum nije samo sudbinski vezan za našu budućnost; on je dio opšte istorije. Kao aneksija Bosne i Hercegovine 1908. godine, Sarajevski atentat, Ustanak 1941, Sukob sa Informbiroom 1948, doktrina nesvrstavanja itd. Takvu osobinu, čini mi se, da nema historiografija drugih malih naroda. Time je data doprinos integracijama šireg značaja, doprinos nacionalnim, političkim i regionalnim

integracijama. Integracijama duhovnosti, naroda i prostora. U vrijeme permanentnih dioba - to je značajan pomak.

Time se ne iscrpljuje doprinos ovih kadrova razvoju nauke. Dalja analiza pokazaće da su oni radili i stvarali na širem prostoru prethodne Jugoslavije. Čak ih je tamo više bilo nego u zavičaju. Radili su bezmalo u svim univerzitetskim centrima prethodne zajedničke države. Nisu se bavili samo naukom. Značajan je i njihov pedagoški rad. Odnjihali su mnoge ugledne univerzitetske profesore i poznate naučne radnike. Skrećem pažnju i na ovaj podatak - najviše njihovih naučnih radova stvoreno je i objavljeno izvan Bosne i Hercegovine. Ali je Bosna i Hercegovina, takođe, bila zemlja i područje gdje se rado dolazilo na naučno-pedagoški rad iz svih regiona prethodne Jugoslavije. I danas na ovom Univerzitetu ima takvih stručnjaka koji su svoje naučno djelo posvetili istoriji ovoga kraja, ma odakle oni bili. Navodim kao primjere akademika Bogumila Hrabaka, univerzitetske profesore dr Perka Vojinovića, dr Tomislava Krajačića, zatim dr Fikrete Jelić-Bulić, dr Bukvić-Klanšek, itd.

U daljem analitičkom postupku valjalo bi se pozabaviti i njihovim širim društvenim angažovanjem u sredini gdje su živjeli i radili. Bili su urednici periodičnih izdanja, mentori mlađih naučnih kadrova, rukovodioci naučnih projekata, organizatori naučnih okupljanja, predavači na mnogim tribinama. Dakle aktivni stvaraoci i propagatori naučne misli. Potvrda ove teze su brojna naučna i društvena priznanja.

Poseban segment njihovog rada je naučna kritika. Pri tome mislim da su se njome uspješno bavili i unapređivali je. I drugo da je, uglavnom, visoko cijenila njihov naučni opus. Dobro bi bilo da se i ovaj dio kritički sagleda i pripremi više knjiga koje bi, ustvari, bile prava hrestomatija podataka i tekstova.

Često se, primjera radi, citira akademik Rade Mihaljević - kada je u pitanju istorija srednjeg vijeka, akademici Branislav Đurđev i Milan Vasić - za takozvani turski period naše istorije, akademici Vasa Čubrilović i Hamdija Kapičić za narodne bune protivu turskih zuluma tokom 19. vijeka, akademik Milorad Ekmečić za period ujedinjenja naših naroda i zemalja 1918. godine, dr Savo Skoko kad je riječ o znamenitim srpskim vojvodama i vojskovođama, Pero Morača za period antifašističkog rata 1941-1945. godine, akademik Vladimir Dedijer za period razlaza Jugoslavije i komunističkog bloka zemalja 1948. godine. Tim redom i preko navedenih poznatih istoričara - dolazimo do perioda naše jugo-krize i rata 1991-1995. godine i do stvaranja Republike Srpske o čemu govori najnoviji Zbornik radova u izdanju Akademije nauka iz Banja Luke u kome sam sa zadovoljstvom participirao. Najzad do NATO-agresije na suverenu Jugoslaviju 1999. godine - što su potpuno nove teme za istoriografsku

obradu, koje traže nove istraživače. Njih tek stvaramo da nastave stvaralačko djelo svojih prethodnika. Ali i da brane i odbrane naučnu istiu koja je en bloc napadnuta - i kada je u pitanju stariji period ili savremeno doba. Kažu nam da se istorija piše u Hagu.

Naučni uspjeh ovog zadatka će, naravno, zavisiti od društvenog tretmana nauke u cjelini i posebno naučnog podmlatka. U krajnjem smislu to znači i od stabilizacije i daljeg razvoja naučnog institucionalizma. Na saznanje da se od laži ima trenutna korist i trajna šteta, odgovarimo narodnom mudročću - da se od istine može imati samo trenutna šteta, ali zato ili baš zato - trajna korist.

Globalizacija jeste prijeteća opasnost. Ali je ona i naša realnost. Znanje je nepresušno bogatstvo, ono se ne troši kao druga bogatstva. Sjetimo se negdašnjih tragača zlata, sadašnje naftne krize, šume se obnavljaju ali i istrebljuju itd. Znanje se, međutim, udvostručuje svakih deset godina, kažu. Zato treba težiti društvu znanja. Ono je jedina realna šansa malih da participiraju u svijet moćnih, velikih i bogatih. Da ne bi ostali u domenu teorije - zamislimo se da li su i koliko - uslovi za naučni rad danas - bolji od onih od juče.

Bez naučne kritike nema razvoja nauke. I posebno historiografije. Prisjećam se jedne takve rasprave, koju su svojevremeno vodili akademik Milorad Ekmečić iz Sarajeva i prof. dr Mirjana Groz iz Zagreba. Zapitajmo se zašto kasnije ne bilježimo briljantne naučne rasprave; zašto ih ni danas nema, a ako ih ima - pitanje je da li se vode na naučnoj ili političkoj osnovi.

Namjerno sam otvorio čitavu lepezu pitanju - u interesu daljeg i bržeg razvoja nauke; i posebno historiografije. Za napredak historiografije nužan preduslov je stanje i sredenost arhiva i arhivske građe. Kakve su mogućnosti rada u tim arhivima, počevši od broja istraživačkih dana. I dalje: da li nam i kako funkcionišu biblioteke. Koliko se izdvaja novca za nabavku novih knjiga. Koliko ćemo čekati da opet organizujemo jedan ovakav naučni skup. Zašto nemamo periodičnih izdanja - časopisa kao godišnjaka, kada već ne mogu češće da izlaze. Jedno je jasno: postoji kadrovski potencijal. Da bi se stavio u puni pogon - treba mnogo manje novca, nego što nam se to čini. Šteta je da se to ne koristi.

Privodeći ovu besjedu svome kraju postaviću još jedno pitanje: da li se i kako odužujemo tim velikim pregaocima u oblasti historiografije. Prisjećam se jedne klasične mudrosti: Radi njihove slave - nije ništa potrebno, ali radi naše slave potrebno su baš oni sa svojim voluminoznim djelom. Raduje me što je Akademija nauka Republike Srpske objavila 2005. godine izabrana djela akademika Milana Vasića. Na određen način sam i sam participirao u tom poduhvatu. To ističem sa posebnim zadovoljstvom. Takvih stvaralaca ima još. Navodio sam njihova imena. Ponoviću ih: Vladimir Ćorović, Vasa Čubrilović, Vladimir Derijer, Milorad Ekmečić. Bio

bi puni pogodak i naučno opravdanje - da naš fakultet ili Akademija nauka, ili oba zajedno, pokrenu ediciju - monografija o njima i njihovom stvaralačkom djelu. To bi, najzad, mogli biti novi magistarski i doktorski radovi - da svjedoče o vremenu i ljudima u njemu. Oni su zaslužili i da im društvo pokloni širu pažnju. Zašto da ih ne sriječemo u nazivima biblioteka, škola, gradskih ulica. I to bi bio moj predlog za razmišljanje. Imamo sličnih primjera u drugim sredinama.

I sasvim na kraju izražavam zadovoljstvo što je Filozofski fakultet organizovao ovaj značajan naučni skup, koji će biti zabilježen masnim slovima u njegovom ljetopisu. Želio bih da on bude podstrek za nove stvaralačke susrete, ovakvog ili sličnog sadržaja. Na taj način ćemo smanjivati bjeline u istoriografiji, kojih, na žalost, ima. Nema kreativne nastave - bez permanentne nauke. A nema nauke bez naučno-istraživačkog rada u arhivima i bibliotekama. Mladima se mora otvoriti takva mogućnost u ime budućnosti zajedničke. Korak po korak, po sistemu zrno po zrno - pogača. Pravi korak je da danas bude bolje nego juče i da će sutra biti bolje nego danas. Samo tako Filozofski fakultet može zauzeti mjesto koje mu pripada na Univerzitetu - u razvoju nauke, i posebno istoriografije.